

УДК 159.923.2

Михайлишин У.Б.,

к. психол. н., доцент, завідувач кафедри психології ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Україна, м. Ужгород

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТИПОЛОГІЙ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ У ЗАРУБІЖНІЙ НАУКОВІЙ ДУМЦІ

У статті наведено соціально-психологічний аналіз типології системи цінностей особистості у зарубіжній науковій думці, зокрема представлено розуміння К. Грейвзом типології системи цінностей, у якій виокремлено сім рівнів (кластерів) цінностей, розташованих у порядку виникнення основних проблем, що постають перед особистістю у процесі її розвитку.

Ключові слова: особистість, цінності, система цінностей, типологія

Постановка проблеми. Особистісні цінності найчастіше розглядаються як смислові утворення, що мають свою специфіку та етапи становлення, в ході чого набувають стійкості та відносної автономності щодо початкових умов їх формування, стають здатними впливати на життєву практику людини. Цінності у вузькому сенсі є орієнтирами людини в напрямку унікально-індивідуальної реалізації її глибинної універсальної сутності (О.В. Завгородня, Л.О. Курганська). Цінності в широкому розумінні – це ціннісні або ціннісноподібні феномени (ідеологічні преференції, ембріональні або деградовані цінності тощо), поза якими неможливе людське існування; такі феномени можуть орієнтувати людину як в конструктивному еволюційному, так і в регресивному та збоченому напрямках.

Одним із аспектів проблеми цінностей є питання про їх типологію. В аксіології існують поняття абсолютних та відносних цінностей, позитивних та негативних, часткових та універсальних, цінності-мети та цінностей-засобів та ін. З психологічної точки зору важливим є питання про ступінь розвитку цінності (цінність як лише «знаний» мотив, цінність як реально діючий мотив), ступінь її усвідомленості, спрямованість цінності, її обмеженість, частковість або універсальність, екзистенційне значення для конкретної людини.

Мета роботи – провести соціально-психологічний аналіз типології системи цінностей особистості у зарубіжній науковій думці.

Виклад основного матеріалу. З погляду соціокультурного змісту цінностей найбільш фундаментальною основою для їх типології є розрізнення термінальних й інструментальних цінностей. Термінальні, або цільові, узагальнено виражають найважливіші цілі особистості, ідеали, вони відображають тривалу життєву перспективу, тобто те, до чого вона прагне тепер і прагнучиме в майбутньому. Вони зумовлюють зміст життя людини, вказують, що для неї особливо цінне, важливе, значуще. Як відомо, вміння визначати свої цінності, тобто знайти самого себе і своє місце в житті, – важливий показник особистісної зрілості (цінність людського життя, сім'я, міжособистісних стосунків, волі, праці тощо). Їх у свою чергу поділяють на особисті й соціальні. В інструментальних цінностях зберігаються ті засоби досягнення цілей, які схвалює дане суспільство чи інша

спільність. З одного боку це моральні норми поведінки, а з іншого – якості, здібності людей (незалежність, ініціативність, авторитет тощо) [5].

Засновник теорії спіральної динаміки розвитку особистості К. Грейвз розробив власну типологію системи цінностей, у якій виокремив сім рівнів (кластерів) цінностей, які розташовуються у порядку виникнення основних проблем, що постають перед людьми у процесі їхнього розвитку [2; 3]. Головним у підході К. Грейвза є те, що так звані ціннісні мери вищого рівня («цМемі») включають в себе систему цінностей, яка викликає певні вірування, соціальні групування, патерни мотивації, цілі тощо певного соціального утворення. При цьому, якщо в неприродній спосіб відбувається привнесення у соціальну спільноту цМемі іншого формату, то такі цінності будуть відторгнені. Тобто, у запропонованій моделі наявна певна ієрархічність, а кожна наступна стадія розвитку розглядається як черговий рівень холархії, що включає в себе краще з попереднього. Отже, вищі рівні розвитку системи цінностей певних спільнот включають у собі попередні ціннісні утворення, що набули якісної сталості.

К. Грейвз виокремив «бежевий» рівень (перший рівень існування), на якому домінують інстинкти виживання, а людина поводить себе як тварина, хоча й як розумна. На цьому рівні перебувають: діти, дуже старі люди, індивіди з різними соціально-психологічними патологіями (вуличні бродяги, жебраки).

Другий рівень – «фіолетовий». На цьому рівні дуже сильна залежність індивіда від групи (племени), а його орієнтирами виступають тотеми та табу. Приклад – племена стародавніх людей або деяких африканських племен. Третій рівень – «червоний». Прояви грубого індивідуалізму, жага володіння та господарювання, домінування «макієвілізму» (сильний завжди правий). Приклад – величні банди, тоталітарні спільноти. Четвертий рівень – «синій». Сила дії патріотичного виховання, жорстке наслідування нормам, нівелювання індивідуалізму. Активний захист «своїх» від зазіхань «чужих». Приклади – ісламські держави, конфуціанська сім'я, родини мормонів тощо. П'ятий рівень – «помаранчевий». Матеріалістичне мислення, орієнтація на досягнення. Оволодіння світом через його пізнання, а не за рахунок використання грубої сили. Прагматизм,

раціоналізм, самореалізація. Домінування світських законів. Приклад – розвинені держави Європи та Америки. Шостий рівень – «зелений». Спільне зростання, соціоцентризм, гуманізм, толерантність, відкритість та довіра. Демократія та соціальна гармонія. Приклади – Швеція, Норвегія, Greenpeace. Сьомий рівень – «жовтий». Системний, інтруючий розвиток. Людина є суспільним індивідумом, який існує з іншими на підставі етики, як договору. Визнається цінність хаосу та самоорганізації. Приклад – компанії високотехнологічного сектору економіки.

На сьогодні послідовники К. Грейвза Д. Бек і К. Кован [1;6] відокремили восьмий рівень – «бірюзовий», на якому в XXI ст. люди стали вирішувати проблеми виживання людства, визнаючи релевантність цінностей всіх і всього в їхній різноманітності. Таким людям властиве глобалістичне, модерністське, синергетичне мислення. Відбувається інтеграція всього доброго, що було на попередніх рівнях в одне ціле – інтегроване. Приклади – ідея плюралістичної гармонії Ганді, теорія Гайі.

Слід звернути увагу на те, що у моделі К. Грейвза кожен непарний рівень є орієнтованим на індивідуалістичні цінності, а парний – на колективістські, за виключенням восьмого рівня, що поєднує й перші, й другі цінності. Тобто індивідуалістська культура отримує розвиток на «червоному» рівні (груба сила), «помаранчевому» (впливовість грошей та індивідуальних свобод), «жовтому» (прагнення до самоорганізації, розв'язання конфліктів на підставі діалогу). Колективістська культура проявляється на «фіолетовому» (сила кровних зв'язків, влада шаманів), «синьому» (підкорення владі, абсолютний конформізм) та «зеленому» (рівність усіх перед законами) рівнях.

Разом із цим, на думку Д. Бека та К. Кована на теперішній час тільки 10% населення планети Земля знаходиться на «фіолетовому» рівні, 20% на «червоному» та 40% – на «синьому». Решта – 30% населення розміщуються на «помаранчевому», «зеленому», «жовтому» рівнях й майже не існують ті, хто зміг піднятися ще вище [1; 6]. У концепції смисложиттєвих орієнтацій В. Франкла значення сенсу життя для людини полягає в наявності власного покликання, індивідуального завдання, яке необхідно вирішити. У кожній людини є своє «унікальне завдання» та «специфічні можливості» для його виконання. Власно сенс життя, за В. Франклом, є цінності, якими керується людина. Можливості досягнення сенсу життя – це реалізація її цінностей. «Саме те, що людина робить, є і реалізацією цінностей, а разом із цим здійсненням сенсу» [7, с. 298].

В. Франкл зазначав, що досягнення сенсу життя відбувається за трьома напрямками. Людина може наповнити власне життя смислом, реалізуючи цінності творчості (творення), основною формою здійснення яких є праця. Людина може надати смисл власному життю за допомогою реалізації цінностей переживання, що зближують її з поняттями «Добра, Істини та Краси». А, якщо ні цінності творчості, ні переживання не можуть надати життю певного сенсу, то тоді людина має можливість реалізації цінностей за допомогою самої

установки, з якою вона зустрічає своє невідворотне страждання. Такі цінності В. Франкл називає «цінностями установки або відношення» [7, с.17]. При цьому цінностям відношення вчений відводить особливе місце, оскільки вважає їх найвищими цінностями. На його думку, людина за допомогою відношення, яке вона обирає, здатна знайти та здійснити смисл навіть у безнадійній ситуації. При цьому, якщо «... людину розглядати як жертву обставин та їхнього впливу, то вона не тільки перестав бути людиною, але й позбавляється можливості (волі) щодо свого змінення» [7, с. 302].

Сучасний американський філософ Н. Решер виділяє три класи цінностей, виділяючи в кожному декілька різновидів; 1) цінності предметів, середовища, індивідуальні, групові, соціетальні (економічні і правові); 2) матеріальні або фізичні, економічні, моральні, соціальні, політичні, естетичні, релігійні (духовні), інтелектуальні, професійні, чутеві; 3) егоцентричні та альтруїстичні. За Г. Рикертом існує шість класів цінностей: логічні, що втілюються в науці; естетичні, що втілюються в мистецтві; містичні, що втілюються в язичництві; моральні, особистісні; релігійні [4].

Висновки. Таким чином, у зарубіжній науковій думці існує значний спектр плюралістичних думок стосовно проблеми цінностей, ціннісних орієнтацій особистості та їх типології. При цьому, у певному сенсі вони є як кардинально протилежні (психоаналіз – гуманістична парадигма), так подекуди й повторюють одна іншу (необіхевіоризм – соціально-психологічний підхід). Проте більшість зарубіжних дослідників вважають, що цінності утворюють систему, яка має власну структуру та якісні характеристики.

Література

1. Rokeych M. *Beliefs, Attitudes and values* / M. Rokeych. – San Francisco, 1969. – 317 p.
2. Graves C. W. *An Emergent Theory of Ethical Behavior Based Upon* / C. W. Graves // *An Epigenetic Model, Schenectady, New York, 1959.* – 252 p.
3. Graves C. W. *Levels of Existence: An Open System Theory of Values* / C. W. Graves // *The Journal of Humanistic Psychology, Fall 1970, Vol. 10. No. 2, P. 131–154.*
4. Cowan C. C. *The Never Ending Quest: Dr. Clare W. Graves Explores Human Nature* / C. C. Cowan, N. Todovic (eds.) // Santa Barbara, CA: ECLLET Publishing, 2005.
5. *Spiral Dynamics: Mastering Values, Leadership and Change*, Don Beck, and Christopher Cowan, 1996.
6. Франкл В. *Человек в поисках смысла: Сборник* / Пер. с англ. и нем. Д. А. Леонтьева, М. П. Пануша, Е. В. Эйдмана. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
7. Риккерт Г. *О системе ценностей* / Г. Риккерт. – М., 1914. – III.1. – Вып.1.

References

1. Rokeych M. *Beliefs, Attitudes and values* / M. Rokeych. – San Francisco, 1969. – 317 p.
2. Graves C. W. *An Emergent Theory of Ethical Behavior Based Upon* / C. W. Graves // *An Epigenetic Model, Schenectady, New York, 1959.* – 252 r.
3. Graves C. W. *Levels of Existence: An Open System Theory of Values* / C. W. Graves // *The Journal of Humanistic Psychology, Fall 1970, Vol. 10. No. 2, P. 131–154.*

4. Cowan S. C. *The Never Ending Quest: Dr. Clare W. Graves Explores Human Nature* / S. C. Cowan, N. Todorovic (eds.) // Santa Barbara, CA: ECLET Publishing, 2005.

5. *Spiral Dynamics: Mastering Values, Leadership and Change*, Don Beck and Christopher Cowan, 1996.

6. Франк В. Человек в поисках смысла: Сборник / Пер. с англ. и нем. Д. А. Леонтьева, М. П. Папуша, Е. В. Ефимана. – М.: Progress, 1990. – 368 с.

7. Риккерт Г. О системе ценностей / Г. Риккерт. – М., 1914. – Т.1. – Вып.1.

Mikhaylishin U.B.,

*candidate of psychology sciences, associate professor, head of the department of psychology,
of the Uzhhorod National University.*

Ukraine, Uzhgorod

SOCIO-PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF THE TYPOLOGY OF THE SYSTEM OF VALUES PERSONALITY IN FOREIGN SCIENTIFIC THOUGHT

The article properties of the socio-psychological analysis of personality typology of values in foreign scientific thought, in particular represented by K. Graves understanding the typology of values, which highlighted seven levels (clusters) values, arranged in order of occurrence of the main problems faced by the individual in the process of development.

Key words: *personality, values, values, typology*

